

Bir Tıraş Risalesi: Kitâb-ı Tıraşnâme

Vildan COŞKUN | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4778-1719> | vcoskun@sakarya.edu.tr

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sakarya-
Türkiye / Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and
Literature, Sakarya-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Filiz BİNGÖL BAŞARAN | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3147-1652> | flzbngl25@gmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı,
Sakarya-Türkiye / Master's Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Old Turkish
Literature, Sakarya-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Atıf Bilgisi/Citation: Coşkun, Vildan, Bingöl Başaran, Filiz. "Bir Tıraş Risalesi: Kitâb-ı Tıraşnâme". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (Prof. Dr. Hüseyin Akkaya Armağanı) (Haziran 2025), 139-155. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1649357> / Coşkun, Vildan, Bingöl Başaran, Filiz. "A Treatise on Shaving: Kitâb-ı Tıraşnâme". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 34 (In Honor of Prof. Dr. Hüseyin Akkaya) (June 2025), 139-155. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1649357>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 01.03.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 09.06.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körlleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50) -Author-2 (%50); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır /Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Fütüvvetnâmeler, fütüvvet yolunda uyulması gereken ahlakî ilkeleri, meslekî adabı ve toplumsal rolleri aktaran metinlerdir. Genellikle mensur, kimi zaman da manzum olarak yazılan bu eserler, zamanla çeşitli meslek gruplarına hitap eden alt türler hâline gelmiş; Kitâb-ı Sakkâ, Risâle-i Hayyâtân, Kitâb-ı Hiref ve Tıraşnâme gibi adlarla anılmışlardır. Çalışmamız, *Tıraşnâme* başlıklı bir fütüvvet risalesini; yapısı, içeriği ve muhtevastaki kavramların sembolik özellikleri açısından incelemek üzere kaleme alınmıştır. Kitâb-ı Tıraşnâme, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu'nda (Şevket Rado Yazmaları, SR00043102) kayıtlı olup 20b-26b varakları arasında yer almaktadır. Müellifi bilinmeyen bu mensur risale, Fetih Suresi'nin 27. ayeti üzerine temellendirilmiş olup berberlik mesleğine dair fütüvvet adabı, tıraş ritüeli, tıraşın manevi ve sembolik anlamları ve hacamata dair bilgiler içermektedir.

Çalışmada, risale ve fütüvvetnâme kavramları üzerinde kısaca durulmuş, fütüvvetnâmeler hakkında kısa bilgi verilmiş, makalemizin konusu olan Tıraşnâme'nin şekil ve muhtevası detaylandırılarak incelenmiş ve metin transkribe edilerek ortaya konmuştur. Tıraşnâme türünde bir risaleyi gün yüzüne çıkartarak muhtevastını detaylandıran bu çalışma ile konu hakkındaki sınırlı sayıdaki literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risale, fütüvvetnâme, Kitâb-ı Tıraşnâme, tıraş, ritüel.

A TREATISE ON SHAVING: KİTÂB-I TIRAŞNÂME

ABSTRACT

Fütüvvetnâmes are texts that convey the moral principles, professional ethics, and social roles to be followed on the path of futuwwa. Typically written in prose and occasionally in verse, these works gradually evolved into subgenres addressing various professional groups, and came to be known by titles such as *Kitâb-ı Sakkâ*, *Risâle-i Hayyâtân*, *Kitâb-ı Hiref*, and *Tıraşnâme*. This study has been undertaken to examine a work in the form of a risala or fütüvvetnâme in terms of its structure, content, and the symbolic characteristics of the concepts it contains. *Kitâb-ı Tıraşnâme* is registered in the Manuscript Collection of the Suna and İnan Kırâç Foundation at the Istanbul Research Institute Library (Şevket Rado Manuscripts, SR00043102), and is located between folios 20b and 26b. The author of this prose risala is unknown. The work is based on verse 27 of Surah al-Fath and includes information on the futuwwa ethics related to the barbering profession, shaving rituals, the spiritual and symbolic meanings of shaving, and practices such as cupping.

In this study, the concepts of risala and fütüvvetnâme are discussed, with a brief overview of fütüvvetnâmes provided. The form and content of *Tıraşnâme* are analyzed in detail, and the text is transcribed and presented in full. By bringing to light a risala belonging to the *Tıraşnâme* subgenre and elaborating on its content, this study aims to contribute to the limited existing literature on the subject.

Key Words: Treatise, Futuwvetnâme, Kitâb-ı Tıraşnâme, shaving, ritual

Giriş

Çalışmamıza konu olan *Kitâb-ı Tıraşnâme*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu Şevket Rado Yazmaları SR00043102 demirbaş numarasıyla 20b-26b varakları arasında kayıtlı olan nesih hatla kaleme alınmış küçük hacimli bir fütüvvetnâmedir. İki hareket noktası olan çalışmada önce tıraşın genel ve sembolik anlamları üzerinde durulmuş ve sınırlı kaynaklardan yararlanılarak tıraş çeşitli açılardan ele alınmıştır. Tıraşın hem bir meslek pratiği hem de bir ritüel olarak fütüvvetnâme geleneği içerisinde önemli bir yer tutmasından yola çıkılarak bir fütüvvetnâme türü olarak Tıraşnâmelerin sahip olduğu karakteristik özellikler ve tarihi hakkında kısa bilgi sunulmuştur. Ayrıca bölümde, Uygur Türkleri tarafından kaleme alınan ve mesleklerle ilgili bilgiler sunan risaleler ile bu türün devamı niteliğindeki Anadolu'daki fütüvvetnâmelerin genel özelliklerine de değinilmiş, tıraşnâme ve fütüvvetnâme türlerinin kültürel ve toplumsal bağlamda nasıl şekillendiği ve hangi değerlere hizmet ettiği anlatılmıştır. Daha sonra, *Kitâb-ı Tıraşnâme*, detaylı şekilde incelenerek eserin dil ve imla özellikleri ile içeriği üzerinde durulmuş; benzer konularda daha kapsamlı açıklamalar sunan başka tıraşnâmelere müracaatla karşılaştırmalar yapılmıştır. Eserin daha iyi anlaşılabilmesi için temel kavramlar, içeriğin akışı, metinde geçen ayet ve dua metinlerinin eksiksiz ve doğru olup olmadıklarının teyidi ve isimlerin tespiti gibi hususların her biri için ilgili kaynaklara ayrı ayrı başvurulmuştur. Bu incelemelerin ardından, eserin transkribe edilmiş hali sunulmuştur. Müellife ait yazım hataları, harf ve kelime yanlışlıkları dipnotlarda belirtilerek transkripsiyonlu metne dahil edilmemiştir. Sonuç kısmında ise eserin özellikleri ve fütüvvetnâme literatüründeki yeri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. Risale ve Fütüvvetnâme:

Kitâb-ı Tıraşnâme'nin fütüvvetnâme türünde bir eser olması dolayısıyla, içeriği ve türü arasındaki ilişkiyi anlamak için, bu türün dayandığı risale yazım geleneği üzerine bir inceleme yapmak önemlidir. Risale, sözlüklerde “bir konuya, ilme veya fenne dair kısa eser” olarak anılırken, Kâtip Çelebi tarafından ise “bir meseleyi özetle ele alıp inceleyen ve o konudaki sonuçları ortaya koyan kısa metin” olarak tanımlanmaktadır. (Keşfü’z-zunûn, I, 840, Aktaran Uzun, 114). Osmanlı döneminde başlangıçta yalnızca tek bir meseleyi ele alan risaleler, zamanla muhteva bakımından genişlemiş; böylelikle çok konulu, daha kapsamlı risale örnekleri de telif edilmeye başlanmıştır. Risale türü, zamanla gelişerek bir kitap türüne dönüşmüş ve yalnızca dinî ilimlerle sınırlı kalmayıp, astronomi, matematik, tıp, mûsiki, edebiyat, belâgat ve aruz gibi fen ve beşeri bilimler gibi geniş bir yelpazede yazılmıştır. Osmanlı telif geleneğinde risaleler, Arapça, Farsça ve Türkçe gibi farklı dillerde, bazen de birden fazla dilin harmanlandığı metinler olarak ortaya çıkmış ve konu çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir içerik sunmuştur (Uzun, 2008, 114-116). Bu bağlamda, *Tıraşnâme'nin* belirli bir meslek pratiğine dair bilgi sunmasının yanı sıra, bu pratiğin ahlaki ve dinî boyutlarını da öğütleyen rehberlik işlevi gördüğü de anlaşılmaktadır.

Risaleler üzerine yapılan araştırmalara katkı sunan Öger, risale yazma geleneğinin kökeninin Uygur Türkleri'ne dayandığını savunmaktadır. Ona göre, geleneksel mesleklerle ilgili bilgi ve deneyimler yüzyıllar boyunca sözlü olarak aktarılmış, bu bilgiler, farklı dönemlerde Çağatay Türkçesiyle yazıya geçirilerek “risale” adı altında kaydedilmiştir. Öger (2017), Uygur Türkleri arasında geleneksel meslekler ve bu mesleklerin kurallarıyla ilgili yazılmış risalelerin sayısının tahminlerin çok üzerinde olduğunu belirtmekte; kırk farklı meslekle ilgili yaklaşık yüz yirmi civarında risalenin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Bu risalelerde mesleklerin kökeni ve geçmişi hakkında verilen bilgilerin genellikle İmam Cafer-i Sâdık'a (ö. 765) dayandırıldığına da dikkat çeken Öger, onun çoğu risalede ravi olarak yer aldığını ve mesleğin doğuşuyla ilgili rivayetlerin onun adıyla ilişkilendirildiğini vurgulamaktadır.

Risalelerin yazılış amacına dair farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu eserlerin temel olarak bir mesleğin sözlü geleneğinde şekillenen icra ve kaidelerinin sonraki kuşaklara aktarılması ve onlara rehberlik etmesi amacıyla kaleme alınmış olma olasılığı oldukça yüksektir. Risalelerde, meslekî bilgi ve becerilerin yanı sıra dinî öğretiler de yer almaktadır. Risalelerin genellikle soru-cevap şeklinde yazılması ve mesleğin icrası sırasında okunması gereken ayetler ile duaların açık bir şekilde belirtilmesi, bu eserlerin pratikte nasıl kullanılacağına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu tür eserler, Çağatay sahasında “risale” olarak adlandırılırken, Anadolu'da benzer işlevi gören ve özellikle esnaf teşkilatlarına yönelik yazılmış eserler “fütüvvetnâme” olarak anılır. Bu risalelerde içerikte belli bir sıra takip edildiği dikkat çeker. Besmele, hamdele ve salvele, İmam Ca'fer-i Sadık'tan alınan bir rivayet; mesleğin doğuşu ve ilk piri; farz, vacip ve sünnetler; mesleğe dair önceki pirlere; uygulama ve araçların hangi pirlere miras kaldığı, iş ve işlemler sırasında okunacak dua ve ayetler; şeriat, tarikat, hakikat, marifet gibi pirlere kimler olduğu; tekbirlerin anlamı ve fazileti; mesleğin sınırlarına dair bilgiler ve son olarak risalenin ehemmiyeti ve dua ile tamamlanmaktadır (Tek, 2016, 889). Bu muhteva, risalelerin daha çok meslekte eğitim ve rehberlik için kaleme alındıklarını göstermek açısından önemlidir.

1. 2. Fütüvvetnâmeler:

Fütüvvet, kökeni Arapça “fetâ” kelimesine dayanan ve sözlükte “mertlik”, “gençlik”, “cömertlik”, “soy temizliği” gibi anlamlara gelen bir terimdir. Özellikle 8. yüzyıldan itibaren tasavvufî bağlamda kullanılan bu kavram, sûfilikte fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardımseverlik, insan sevgisi, hoşgörü ve nefesine hakimiyet gibi anlamlar taşır (Uludağ, 1996, 259). Fütüvvet yolu, çeşitli özellikler taşıdığı ve zamanla yayıldığı kültürlerle göre değişiklik gösteren bir gelenek haline geldiğinden fütüvvetnâmeler, farklı tanımlar altında anılmıştır. Bir tanıma göre, fütüvvet kavramını konu edinen ve bu kavramın zamanla meslekî teşekküller için bir nevi nizamnâme hüviyetine bürünen risalelere “fütüvvetnâme” denir. Diğer bir tanımda ise, Ahîlik prensiplerini, teşkilatın işleyişini ve fütüvvet yoluna girenlerin uyması gereken ferdî, ticarî ve sosyal kuralları anlatan eserler olarak nitelenir (Kaya vd., 2019, 186).

Fütüvvetnâmelerin yazılmaları, müelliflerin ifadelerine göre iki ana sebebe dayanmaktadır. Birincisi, fütüvet ehlini fütüvvete aykırı davranışlardan korumak ve onlara doğru yolu göstererek Allah’ın rızasını kazandırmaktır. İkincisi ise, geleneğin bazı unsurlarının kaybolması ya da unutulması karşısında, fütüvvet ehlinin endişelenerek erbabına başvurup bir kitap yazmasını istemesidir (Torun, 1998, 44-45). Fütüvvetnâmelerin dil ve muhteva özelliklerine bakıldığında, genellikle 14. ile 16. yüzyıllar arasında yazıldıkları, 16. yüzyıldan sonra ise çoğunlukla istinsah edilen eserler oldukları düşünülmektedir. İlk dönem fütüvvetnâmelerinde, fütüvvetin tanımı, tasviri ve ahlakî esaslarının izahı ön planda iken, geç dönem fütüvvetnâmelerinde ise ritüeller, adab ve erkân gibi bilgilere daha fazla yer verilir (Sarıkaya, 1993, 26). Fütüvvet teşkilatının sosyal, dinî ve tasavvufî bir kurum olarak zamanla ihtisaslaşması, farklı müesseselerin doğmasına yol açmış ve buna paralel olarak fütüvvetin belirli grup ya da gruplara özel olarak ele alındığı eserler ortaya çıkmıştır; bunlar arasında *Kitâb-ı Hiref*, *Sakkâ-nâme*, *Tıraş-nâme* gibi eserler bulunmaktadır (Torun, 1998, 41). Her ne adla anılırsa anılsın, *Kitâb-ı Tıraşnâme*, fütüvvet yolunun âdâp ve erkânını aktarmayı amaçlayan; didaktik bir söylem ve sade bir üslup benimseyerek kaleme alınmış bir el kitabı niteliğindedir. Asıl önemi ise, edebî değerinden ziyade, tıraş ve berberlik mesleği ile ilgili olarak yazıldığı dönemin dinî, ahlakî, tasavvufî ve sosyal yapısına dair önemli izler taşıyor olmasıdır.

1. 3. Tıraş, Tıraşnâme:

Tıraş, Farsça *terâşî* kelimesinden türetilmiş olup, saç, sakal ve bıyık gibi yüz kıllarının dipten kesilmesi veya kazınması anlamına gelir. Bunun yanı sıra, yontmak ya da düzeltmek gibi farklı anlamlar da taşır (Kubbealtı Lugatı, 2025). Günümüzde genellikle sağlık, temizlik ve estetikle ilişkilendirilen tıraş, tarihsel süreçte sosyal, dinî ve tasavvufî bağlamlarda da sembolik bir anlam kazanmış bir uygulamadır. Örneğin, tıraş bazen yalnızlaşma, yas tutma sembolü veya bir tarikata katılmanın ilk adımı olarak kabul edilmiştir. Tıraşın bir tarikata intisap ritüelinin parçası olarak ele alındığı örneklerle özellikle Bektaşî geleneğinde rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Abdal Musa ve halifelik erkânına dair kaleme alınmış bazı tıraş erkânâmeleri de dikkat çekicidir.¹ Ayrıca, hac ibadeti sonrası yeni bir hayata adım atma simgesi olarak da önemli bir ritüel olmuştur. Tıraş, geçmişte kölelere, esirlere, suçlulara ve mahkûmlara hakaret ya da cezalandırma aracı olarak da uygulanmıştır. Eski Türk, Uygur, Çin ve Budizm kültürlerinde de tıraş, bir ritüel olarak yer bulmuş; bu durum, onun yalnızca fiziksel bir uygulama değil, aynı zamanda sembolik anlamlar taşıyan çok katmanlı bir ritüel olduğunu göstermektedir. Bu sembolik anlamlar, Kur’an-ı Kerim, hadisler, menâkıbnâmeler, seyahatnâmeler, adabımuâşeret kitapları ve fütüvvetnâmeler gibi çeşitli kaynaklarda kaydedilmiştir. Ortaçağ’da, özellikle Harzemşahlar ile Moğollar arasındaki siyasi gerilimler sırasında, düşmanı küçük düşürme amacıyla tıraşın ceza yöntemi olarak kullanıldığına dair tarihî kayıtlar mevcuttur. Bu uygulama, bireyin toplumsal itibarını zedelemeye yönelik sembolik bir cezalandırma biçimi olarak değerlendirilmiştir (Yüksel, 2018: 88). Benzer şekilde, Orhan Bey döneminde de (s. 1324-1362) padişahın öfkelenildiği kişilerin sakallarını kestirdiği kaydedilmiştir. Matem amacıyla saç kesme geleneğinin, hem Doğu toplumlarında hem de Semitik kültürlerde tarihî süreçte yaygın olduğu bilinir. Türklerde, ölüm ve diğer felaketlerde yas tutarken saç kesmek bir matem belirtisi olarak kabul edilmiştir. Göktürk Kitabeleri ve Selçuklu dönemi örneklerinde de, ölüm üzerine yas tutanların saçlarını kestikleri görülmektedir. Sonuç olarak, tıraşın tarihî, dinî ve toplumsal işlevleri, sadece ferdî bir temizlik veya bakım olmasının ötesinde, toplumsal normlar, dinî inançlar ve kimliklerle ilişkili önemli bir ritüel olarak şekillenmiştir (Yüksel, 2018, 86-90).

Fütüvvetin gerekliliklerinden biri olarak bilinen tıraş, aynı zamanda adab ve erkânını açıklayan eserlere *tıraşnâme* ismi verilmiştir. Bu eserlerde, tıraş işiyle uğraşan meslek erbâbı, pirleri, tıraş usulleri, tıraşın öğeleri ve

¹ Geniş bilgi için bkz. Aytekin Şenzybek. “Hacı Bektaş Veli’ye Atfedilen Yeni Bir Yazma Tıraşname-i Hacı Bektaş El Horasani”. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, VII(13), 2012, 139- 174. Mustafa Öge “Babagân Bektaşiliğine Ait Bir Tıraş Erkânâmesi ‘Der Beyân-ı Erkân-ı Tıraş ve İntisâb-ı Tarîk-i Bektâşiyye’”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 103, 2022, 363-375. Mustafa Öge. “Bir Yazmadan Hareketle Şahkulu Tekkesinde Uygulanan Abdal Musa Sultan Tıraş Erkânı”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 110, Haziran 2024, 61-78.

gereklilikleri gibi konular ele alınmaktadır. Kaynaklarda, tıraşın dinî veya tasavvufî bir ritüel olduğu, neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu ifade edilmektedir. Buna paralel olarak, bazı fütüvvetnâmelerde tıraş geleneği, Hz. Âdem'e, bazılarında ise Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Fütüvvetin unsurlarından olan tevbe, tıraş, tekbîr, yol-ata, yol kardeş, şed, emanetler (seccade, tuğ, âlem, sofrâ vb.) gibi kavramlar, Hz. Cebrail aracılığıyla dört peygambere (Âdem, Nuh, İbrahim, Muhammed (a.s.)) gönderilmiştir. Bu sebeple, bu dört peygamber "Çar Pir" olarak da anılmaktadır (Torun, 64). Ayrıca, tıraş mesleği ehli "Selmânîler" olarak da adlandırılmakta ve bu silsile, Hz. Peygamber'in berberi Selmân-ı Farisî'ye kadar uzanmaktadır.

Tıraşnâmelerde berberlerin meslekleriyle ilgili olarak, kullandıkları aletler, dükkânlarının özellikleri ve mesleklerinin tarihî kökenlerine dair rivayetler yer almaktadır. Berberlerin kullandığı ustura, tarak, ayna, makas ve cımbız gibi aletler, fütüvvetnâmelerde sıklıkla zikredilmektedir. Bunun yanı sıra, bazı fütüvvetnâmelerde bu aletlerin ortaya çıkışıyla ilgili rivayetler de bulunmaktadır. Berber dükkânlarının zeminlerinin taş ve tuğla olduğu, usta, kalfa ve çırağların ise temiz ve ibrîşimden dokunmuş bir peştamalı bellerine bağladıkları ve ayaklarına nalın veya takunya giydikleri ifade edilmektedir. Bazı berber esnafı, kendi mesleklerinin dışında yasak olmasına rağmen sünnet, diş çekmek, hacamat yapmak gibi işlerle de meşgul olmuşlardır (Ayva, 2020, 306-307).

1.4. Esnaf olarak Berberler

"Barbiere" (berber) kelimesi, İtalyanca sakal anlamına gelen "barba" kelimesinden türemiş olup saç ve sakal kesimi yapan meslek sahiplerine berber denilir. Bu meslek için Osmanlıda ilk önce Arapça kökenli "hallâk" ya da "hâlik" kelimeleri kullanılmış, sonraları "barbiere"den gelen "berber" kelimesi bunların yerine kullanılır olmuştur. Tanzimat döneminde "perukâr" adıyla modern dükkânlar açıldıysa da Cumhuriyet'ten sonra bu ismin yerine "berber" kelimesi yine yaygınlık kazanmıştır (Atik Gürbüz, 2012, 234). Kelimenin Osmanlı Türkçesinde ilk kez 16. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Osmanlıdaki en eski resmî kayıtlarda, bu kelimenin geçtiği ilk belge olarak Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi gösterilmektedir. Ayrıca, Osmanlı kaynaklarında berber için Arapça *hallâk* ve Farsça *ser-terâş* gibi terimler de kullanılmıştır (Bilge, 2014, 187-188).

Osmanlı toplumunda hemen her meslek mitolojik bir kurguya dayandırılır ve her mesleğin bir piri olduğu kabul edilirdi. Berberlerin piri Abdillâh Selman el-Fârisî (ö. 656?) olarak da bilinen İslâm'ı ilk kabul eden İran asıllı sahabe (Hatiboğlu, 2009, 442). Selmân-ı Pâk olarak kabul edilir. Bu nedenle, yirminci yüzyılın başlarına kadar İstanbul'da birçok berber dükkânında "Her seherde Besmeleyle açılır dükkânımız / Hazret-i Selmân-i Pâk'dir pirimiz üstâdımız" (Bilge, 2014, 189) yazan bir levha asılı dururdu. Bununla birlikte Ali Torun, berberlerin pirlerinin kim olduğu hususundaki bilgilerin çelişkili olduğunu ifade eder. Bir rivayete göre, Cenâb-ı Hakk Hz. İbrahim'e Kâbe'yi bina etmesini buyurunca Hz. İbrahim hac farızasını yerine getirdikten sonra Mina pazarında tıraş olmuş ve sonra oğulları İsmail ve İshak'ı da tıraş etmiştir. Bundan dolayı Hz. İbrahim berberlerin piri kabul edilir ve "san'at-ı hallaket (tırâş), ve hitânet (sünnet) ona nisbet olunur (Torun, 1998, 285). Başka bir rivayete göre Hz. Âdem, ilk günah nedeniyle cennette çıplak kalınca incir ağacının kendisine verdiği "yeşil yaprak" ile örtünerek dünyaya iner. Burada üç yüz yetmiş yıl ağlayarak tevbe eder ve affolunmayı bekler. Tevbesinin kabul olması için kendisine hac yapması emredilir. Hac için Hindistan'dan Beytül-Ma'mur'a kadar gelen Hz. Âdem'in saç sakalı birbirine karıştığından Hz. Havva onu tanımaz ve ondan kaçır. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) cennetten bir "taş", bir "ustura", bir de "makas" getirerek Hz. Âdem'i tıraş eder. Tıraştan sonra Cebrail (a.s.), Hz. Âdem'in başına "Tâc-ı ictibâhî"yi giydirir. Hz. Âdem, sevincinden tekbir getirir ve Cebrail'in (a.s.) talimiyle Hz. Mikâil'i "ahiret ata", Hz. İsrâfil'i "ahiret kardeş" edinir (Torun, 1998, 61-62). Bu rivayete göre de berberlerin piri olarak Hz. Âdem görülür.

Sonuç olarak, berberlerin pîri ve tıraş geleneğiyle ilgili olarak kaynaklarda çeşitli menkıbevî rivayetler yer almaktadır. Her iki figür—Hz. İbrahim ve Hz. Âdem—berberlik mesleği ve tıraş ritüeliyle ilişkilendirilmiştir. Bu rivayetler, berberlik mesleğiyle ilişkilendirilen dinî, kültürel ve sembolik öğelerin zenginliğini ortaya koymaktadır.

Tıraşın kökenine ilişkin farklı rivayetlerin bulunması nedeniyle, bu gelenek çeşitli peygamberlere nispet edilerek anılmaktadır Buna göre tıraş, üç peygambere gelmiştir: Önce yukarıda da anlatıldığı üzere Hz. Âdem'e gelmiştir. Hz. Âdem'in tevbesi üzerine Allah Teâlâ Cebrail'e Hz. Âdem'i tıraş etmesini emretmiş, Cebrail Hz. Âdem'e tevbesinin kabul edildiği müjdesini getirerek Arafat'ta onu tıraş etmiştir. İkinci olarak Hz. Nuh'a geldiği söylenir: Tufan'dan sonra Cebrail gelmiş ve kurtuluş ifadesi olarak Hz. Nuh'u tıraş etmiştir. Üçüncü olarak Hz. Muhammed'e gelmiştir. Uhud gazasında amcası şehit olmuş, kendisi de yaralı ve kederli halde geri dönmüştü. O esnada Fetih suresi nâzil olmuş, Allah'ın emriyle Cebrail Hz. Muhammed'i tıraş ederek kederden kurtulmasını sağlamıştır (Torun, 1998, 150-151).

Osmanlı döneminde, şehzade sünnet düğünleri ve padişah düğünleri gibi törenlerde İstanbul'daki esnaf gruplarının düzenlediği geçit törenlerine berberler de katılırlardı. Ayrıca, berberlerin ordu ile birlikte sefere gitme

zorunlulukları vardı. Sefere çıkıldığında, berberler, cerrahlar, peştamalcılar, hamamcılar, tellaklar ve usturacılar hep birlikte sefere gider, askerleri tıraş eder ve tedavi yaparlardı. İstanbul berberleri, dükkân sahibi berberler (esnâf-ı berberân-ı sünnetçiyan) ve seyyar berberler (berberân-ı piyâdegân veya ayak berberleri) olarak ikiye ayrılırdı. Hamamlarda ayrıca hem tellaklık hem de berberlik yapan bir grup “hamam berberleri” bulunurdu (Bilge, 192)². Berber dükkânlarında yaptıkları iş ve tedaviye uygun “Alman malı” usturalar, sünnet usturaları, sakal tarakları, makaslar, kerpetenler, mengene, neşterler, bıçaklar, aynalar, peştamallar, düz ve nakışlı peşkirler, yemeni peşkir, tülbind ve makrameler, boynuz, yelpaze, berber zinciri, köstere (bileği çarkı), bileği, bakraç, bakır hokka, berber kazanı, sarı pirinçten yapılmış leğen ve ibrikler, kapaklı taslar gibi aletler bulunurdu. Sünnetçi berberler dükkânlarını renk renk sünnet usturaları ile süslerler, berber çırakları def ve kudüm çalarak sünnete katılanları eğlendirirlerdi (Bilge, 2014, 196-197). Tıraşın temizlik, bakım vb. gibi anlamları olduğu kadar Türk-İslam kültüründe tıraş, sembolik olarak da pek çok manaya gelir. İslam’da dünyaya gelen çocuğun saçı kesilir ve ağırlığınca gümüş sadaka verilir. Saç tıraşı fütüvvete intisapta da ilk basamak olarak önemli bir ritüel olarak görülür. Manası, “dünya günahından arınma ve yeni bir hayata başlama”dır. Fütüvvet geleneğinde tıraş olmanın yastan kurtulma manasına da geldiği bilinir (Torun, 1998, 152).

Hız. Peygamber’in Uhud savaşından sonraki hüznünden kurtulması için Allah’ın Cebrail’e onu tıraş ettirmesi, tıraş olmanın yastan çıkma, mateme son verme anlamına geldiğini göstermek açısından önemlidir. Aynı durum, şu rivayette de kendini gösterir: “Abdullah bin Cafer’in rivayetine göre, Hız. Peygamber, Cafer’in vefatından sonra oğullarına üç gün mühlet vermiş, üç günden sonra onları tıraş etmiştir” (Torun, 1998, 150)³. Bununla birlikte saç tıraş etmek ile diğer tıraşlar birbirinden ayrılmış; saç tıraş etmek makbul sayıldığı halde sakal tıraş etmenin ve başta perçem bırakmanın hoş görülmediği ifade edilmiştir: “Sakal tıraş etmek, bıyık perdâht (cilalama, parlatma) etmek Rafizî âdetidir. Pîrleri Şeytân-ı la’indir... Baş üzerinde perçem komak Acem âdetidir. Ya cümle saç tıraş idile ya da hiç konulmaya!” (Torun, 1998, 152).

2. Kitâb-ı Terâşnâme

Eser, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesinde, Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar koleksiyonunda Şevket Rado Yazmaları bölümünde yer almaktadır. SR-00041-02 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, 20b-26b varakları arasında yer almaktadır. Yazma 140x100, 120x80 mm. ebatlarındadır. *Tıraşnâme*’nin ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı veya tercüme edildiği bilinmemekle birlikte 25b’de Hammâmî adı geçmekte ve kendisi adına dua edilmektedir. Bunun bir şahıs ismi olduğu düşünülürse kişi muhtemel müellif veya mütercimdir. Yazmanın her bir sayfası 15 satırı muhtevidir. Siyah mürekkeple kaleme alınmış olmakla birlikte ayetler, dualar, kimi özel isimler ve dinî terimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, harekesiz nesih hatla yazılmış olup, içinde müstensihden kaynaklandığı anlaşılan imla hataları bulunmaktadır. Risale’nin Türk’lerin anlaması için yazıldığı ve Cafer-i Sâdık’ın eserinden tercüme edildiği de söylenmektedir:

“Evlâd-ı ‘Alî ‘ârif ‘âşık Ca’fer-i Şâdık razıyallâhu ‘anhu arzâhu ve ec’al ‘alâ ‘urûfe’l-cenneti meşûbeh te’lîfînden Türkî dile tercüme olunmuşdur, ne fâ’ide var ise cümle ehl-i Türkî’âmm şâmil ola.” (22b)

Başı: Hâzâ kitâb-ı Tıraşnâme (20b)

Sonu: Otuzında faşd itmek ve hacâmat yavuzdur vallâhu a’lem bi’s-ş-sevâb (26b)

Tıraşnâme, dilinden, kelime ek ve köklerinden anlaşılacağı üzere Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmıştır. İmla hataları oldukça azdır.

Örneklendirilecek olursa:

-Yükleme hali “hemze” ile gösterilmiştir.

seccâde(y)i döşediler (22a)

dünyâ’(y)ı ihâta idüp dünyâya aydınlık viren kandîllere bāğlıdır. (23a)

² Geniş bilgi için bkz. Sadık Müfit Bilge, Osmanlı İstanbulu’nda Berber Esnafı (Fetihten 1830’lara İstanbul Esnaf ve Sosyal Hayat Tarihine Bir Katkı) Osmanlı İstanbulu II II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 187-206.

³ Torun bu hususta, uygulamanın Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde hâlâ devam etmekte olduğunu söyler. 1974-1976 yılları arasında Van ili Başkale ilçesi Tahıl köyünde şahit olduğu uygulamaya göre cenazenin arkasından 7 ile 40 gün süren bir yas tutulduğunu, yas süresince kimsenin radyo vs gibi eğlence araçlarını açmadığını ve tıraş olmadığını söyler. Süre bitiminde cenaze sahibine muhtelif hediyeler verilerek önce cenaze sahibinin tıraş edildiğini; bilahere her kesi tıraş olduğunu ilave eder (Torun, 150, 363. Dipnot)

on iki nesne(y)i bilmek gerekdür (23b)

-Eski Anadolu Türkçesine ait bazı ek, edat ve kelimeler kullanılmıştır.

Resûl tırığeldi (21b)

anı dañı habîbüme giydürgil (21a)

-İlgi hali bazen “ng” ile yazılmıştır.

Onuncu taş ve tığün sünneti pāklık ve mihr/mehr getürülmekdür (24a)

ğāzīlerün rûhına fātīha okıya (25b)

-Yuvarlak vokaller kullanılmıştır.

Muştafānuñ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem nûrundan yaradılmışdur (23b)

ol tığün demüri ol zencîrdendür (23a)

-İlk hecede e/i değişikliği olan kelimeler vardır.

taleb ider didi (20b)

saçınun kılna yüz bin ‘aşî ümmetden āzād itdüm (21a)

2.1. Muhtevası

Tıraşnâme tıraş olma sünneti ve Hz. Muhammed’in tıraşı; tıraş malzemeleri ve sembolizmi; tıraş ve İslam’daki rolü; on iki imam ve nasıl şehit oldukları; hacamatın sağlık üzerindeki etkileri gibi ana başlıkları kapsamaktadır.

Tıraşnâme’nin detaylı muhtevası ise şöyledir:

(20b) Besmele, hamdele ve salveleden sonra konuya Hz. Ali’nin naklettiği bir rivayet ile tıraş sünneti anlatılarak başlanır. Buna göre Hz. Muhammed, Uhud gazasında (625) amcasını kaybetmiş, kendisi de yaralı ve kederli halde geri dönmüştü. Hz. Muhammed hüznünü atlatabilmek için Kur’an tilavetiyle meşgul olurken Fetih suresinin 27. ayeti nazil olur: “Allah, resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm’a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur” (DİB, 2025). Allah Cebrail’i Hz. Muhammed’e göndererek onu tıraş ettirmiş ve böylelikle kederli halinden çıkması sağlanmıştır.

(21a) Allah’ın, Cebrail’e Hz. Muhammed’i Ramazan ayının ilk günü tıraş ettirmesi hadisesi anlatılır. Bu tıraşta her bir saç teline özel bir sevap müjdesi verilir. İlk olarak, Cebrail Hz. Muhammed’i tıraş etmek için cennetteki özel tıraş aletlerini kullanmak üzere hazırlanır. Bu aletler arasında, inciden yaratılmış kızıl yakut renginde bir kap içinde elmas saplı bir ustura, Tuba ağacının yaprakları, nurdan taç, hırka ve külah bulunmaktadır. Cebrail, Allah’ın emriyle Hz. Muhammed’in başına nurdan tacı koyar, Hz. İbrahim’in beline bağladığı izarı verir ve yine Hz. İbrahim’e ait, Nemrud’un ateşinde yanmayan gömleği giydirir. Bu sırada, Hz. Muhammed’e Nur suresinin 35. ayeti indirilerek bir müjde verilir: Hz. Peygamber’in saçlarının her bir telinin, ümmetinden yüz bin günahkârın cehennemden kurtuluşuna vesile olacağı; tıraş olan her bir kimsenin ise bin günahının affedileceği ve hanesine bin sevap yazılacağı bildirilir.

(21b) Hz. Muhammed, bu müjde üzerine şükür namazı kılar ve Cebrail onu tıraş eder. Hz. Muhammed’in Allah’ın özel emirleriyle tıraş edilmesini ve bu tıraşın, ümmet için büyük bir rahmet ve müjde anlamına geldiği ifade edilir. Cebrail, ilk olarak Hz. Muhammed’in saçının sağ tarafını, ardından sol tarafını, son olarak ise orta kısmını tıraş eder. Orta kısmı tıraş etmeden önce Fetih Suresi’nin 27. ayetini okur. Tıraş sırasında, Hz. Muhammed’in başında büyük bir nur tecelli eder. Bu nur Harem’i aydınlatır ve etrafındaki sahabeler bu mucizeye şahit olurlar. Hz. Muhammed’in tıraşı bittikten sonra yere bir saç dahi düşmez. Sahabeler bu durumu Hz. Muhammed’e, o da Cebrail’e sorar. Cebrail, Hz. Muhammed’in saçının on iki bölüğe ayrıldığını, her bir bölüğün ümmetine, evlatlarına ve ona tabi olanlara verildiğini; kalan kısmının ise Allah’a yakın melekler ve huriler tarafından cennet ehline armağan edildiğini söyler.

(22a) Cebrail, Hz. Muhammed’in yanından ayrılmadan Allah’ın emriyle Tuba ağacından getirdiği yaprakları onun bedenine koyar. Yapraklar dört renkli hırka haline gelir: Ak, yeşil, istebrak ve sündüs. Cebrail ve melekler, Hz. Muhammed’in saçlarından on iki bin üç yüz tel alarak göklere yükselirler. Yedi kat gök boyunca melekler, ona salavat getirerek saçları öpüp yüzlerine sürerler. Tıraş tamamlandıktan sonra, Hz. Muhammed iki rekat şükür namazı kılar ve tespih çeker. Ashabı, onun yolunu takip etmek istediklerini söyler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali’yi tıraş eder.

(22b) Uhud Savaşı'ndan elde edilen ganimetlerin Ashab-ı Kiram'a dağıtıldığı, ancak bazı sahabelerin tıraş olma imkânı bulamadıkları için saçlarını sadece kısalttıkları anlatılmaktadır. O zamandan beri tıraş Müslümanlar için bir sünnet haline gelmiştir. Berberlerin piri olarak kabul edilen Selman-ı Farisî'nin yolunun izlenmesi gerektiği öğütlenir ve berber malzemelerinin, Selman-ı Farisî'nin soyundan gelen insanlar tarafından üretilen ve satılan ürünlerden olması gerektiği vurgulanır. Üstatların yolundan gidenler ve gitmeyenler olmak üzere iki grup berberden bahsedilir. Üstatların yolunu takip etmeyen berberleri doğru yola yönlendirmek için üç bölüm ve yirmi soru-cevapta yolun usulü aktarılır.

(23a) Tıraş için kullanılan ustura, taş, demir ve ağaç gibi malzemelerin kaynağına dair sorulara cevaplar verilir. Bu malzemelerin cennetten geldiği ve ilk olarak Hz. Âdem tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Hz. Âdem, tıraşını yapmak için bir kılıç kullanır ve bu kılıçla yapılan tıraşın hikayesi anlatılmaktadır. Ayrıca, Hz. Âdem'in saçının sade yağıyla ıslatıldığı ifade edilir. Tıraş malzemeleri, sırasıyla Hz. Âdem'den sonra, Hz. Ali, Selman-ı Farisî, Şeyh Hacı Ali, Hoca Abdülhamid, Üstad Ahmed-i İsfahanî, Şîr-i Germiyan, Yusuf-ı Murâkıb, Üstad-ı Gerderbendî, Habis-i Mısırî, Hüsam-ı Tebrizî ve diğer mürşitlere kadar geçmiş ve her biri bu malzemeleri kullanarak tıraş olmuşlardır. Bu silsile, tıraş geleneğinin bir halkası olarak aktarılmıştır.

(23b-24a) Taş ve kılıcın derin sembolik anlamları ve tıraşla ilişkisi anlatılır. Taş ve kılıcın, Hz. Âdem ve Hz. Muhammed'in nurundan yaratılmış olduğu ve keskinliklerinin birbirine denkliğinden söz edilir. Buna göre taş, kılıçtan daha önce gelir ve taşın manası kılıcın keskinliğini kazanmasına önderlik yapmasıdır. Kılıcın manası ise tıraş yapmaktır. Her ikisi de temizliğe, sevgiye ve imanda birliğe işaret eder. Taş ve kılıç, ikilikten birliğe ulaşmak için kullanılır ve onların farzı, bir üstat veya pirden kabul almaktır. Sünneti ise temizlik ve sevgi getirmektir. Taş ve kılıç, şerden sakınır çünkü Cebrail tarafından Darüsselam'da (Cennet) korunmuştur. Kılıcın "namazı" ise üstat hizmetinde olmak, ona hizmet etmektir. İkisi de "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resulullâh" diyerek tıraş ederler.

(24b) Kılıcın sapı, pirin ve üstadın yüz suyuyla oturur. Ara bozucu kılıçlar, safa, vefa ve cefadır; bu, tıraş edenin elindeki kılıcı simgeler. Yanında taş taşımak sünnettir. Çünkü Hz. Muhammed, aç kaldığında karnına taş bağlamıştır. Cebrail ilk tıraşı Hz. Âdem için yapmıştır. Fetih Suresi 27. ayetinde taş ve kılıcın hutbesi açıklanır. Berberlerin peştemal kuşandıkları zaman okuması gereken ayetler, Tahrim suresinin 6. ayeti ve Araf suresinin 161. ayetleridir. Tıraş etmek, Cebrail'den, ovma Hz. İbrahim'den, kese sürmek Hz. İsmail'den, yumak ise Hz. Eyüp'ten kalmıştır. Bu hizmeti ise Hz. Muhammed Selman-ı Farisî'ye havale etmiştir. Hz. Ali, Selman'a elbise, kılıç ve taşı verir ve ona on iki kelime söyler. Bu kelimeler, taşı ve kılıcı emanet alanlara öğretilir. Bu yolda bu kelimeleri bilmek, farz-ı ayn olarak kabul edilir.

(25a) Tıraş hizmetini yerine getirenlerin sahip olması gereken erdemler anlatılır. Hz. Ali, Selmân-ı Farisî'ye on iki öğüt verir. Bunlar sırasıyla: Edepli olmak, imanı ve İslam'ı öğrenmek, saygılı olmak ve mürşide bağlılık, tövbe etmek, gözü günahlardan arındırmak, kötü sözlerden sakınmak, şehvetten uzak durmak, nefse uymamak, halka hizmet etmek, kendi nefesine hizmet etmemek, nefesine hâkim olmak. Bu öğütler, bir insanın bu yolu takip etmesi için delil ve rehber olan "kapılar"dır. Kılıcın temiz tutulması, yumuşak huylu olmak ve kötülükten kaçınmak gerektiği vurgulanır. Tıraş, mübarek bir sanattır ve insanların bu sanata ihtiyacı vardır. Bu sanat, insan bedenindeki kiri temizler ve insanları arındırır. İlk olarak tövbe, ardından el açıklığı, ihlaslı bir inanış, doğru bilgi ve Allah'a tevekkül etmek gereklidir. Dünyalık heveslerden vazgeçmek ve bu hizmeti sadece Allah rızası için yapmak önemlidir. Dünyalık kazanç için yapılan hizmetlere itibar edilmez. Üstad, hizmetini Allah rızası için yapmalıdır, ancak böyle biri helal bir hizmet sunar. O kişi beş vakit namazına riayet eder ve doğru yolu gösterir.

(25a) Allah rızasını gözeterek yapılan işlere dua ile başlanır. Selman-ı Farisî ve Hz. Muhammed, on iki imam, dört halife, şehitler, alimler, padişahlar ve Muhammed ümmetinin ruhları için dua edilir ve Fatih okunur. Sonrasında, on iki imam hakkında sorular sorulmaya başlanır. Her bir imamın yaşı, şehit edilme şekli ve kabirlerinin yerleri belirtilir:

Hz. Muhammed (sav): 63 yaşında vefat etmiştir ve kabri Medine'dedir. Hz. Ali (ra): 63 yaşında vefat etmiş ve 5 yıl halifelik yapmıştır. Kufe'de Abdurrahman bin Mülcem tarafından şehit edilmiştir. Kabri Necef'tedir. İmam Hasan (ra): 6 ay imamlık yapmış ve 40 yaşında Kayser kızı tarafından zehirle şehit edilmiştir. Kabri Medine'dedir. (25b) İmam Hüseyin 14 yıl imamlık yapmış; 55 yaşında şehit olmuş ve kabri Kerbela'dadır. İmam Zeynel Abidin 22 yıl imamlık yapmış; 40 yaşında Abdülmelik bin Velid tarafından şehit edilmiştir ve kabri Medine'dedir. İmam Cafer-i Sâdık (ra): 34 yıl imamlık yapmış; 60 yaşında Mansur tarafından şehit edilmiştir ve kabri Medine'dedir. İmam Musa Kâzım 5 yıl imamlık yapmış, 55 yaşında Harun tarafından şehit edilmiştir ve kabri Bağdat'tadır. Sekizinci imam olan Hz. Ali 22 yıl imamlık yapmış ve Mae tarafından şehit edilmiştir. Kabri Horasan'dadır. İmam Muhammed Tâkî 17 yıl imamlık yapmış; 25 yaşında Mutasım tarafından şehit edilmiştir ve kabri Bağdat'tadır. İmam Ali Nakî 33 yıl imamlık yapmış, 54 yaşında Harun tarafından şehit edilmiştir ve kabri Samirra'dadır. İmam Hasan-ı Askerî 6 yıl imamlık yapmış, 20 yaşında Mutasım tarafından şehit edilmiştir ve kabri Samirra'dadır. İmam Muhammed Mehdî Mutasım döneminde Şaban ayının 15. gününde kaybolmuş (vefat etmiştir) ve kaybolduğu günden sonra hakkında bir bilgi nakledilmemiştir.

Sonrasında, hacamat ile ilgili uyarılar yer alır. Her ayın ilk on beş günü ile 29 ve 30. günleri hacamatın zararlı olduğu söylenir. 1. günden itibaren (sırayla), hacamat yaptırılara titreme gelir; hacamat tehlikeli olup hastalık getirir; türlü türlü tehlikeler getirir; ani ölüme sebep olur; vücutta titremeye yol açar.

(26a) Vücudu güçsüzleştirir; mideyi kötü yapar; gözün nurunu alır; eklemelere ağrı ve şişlik verir; uyuz ve çıbanlara sebep olur; beyne zarar verir; hafıza karışıklığı (unutkanlık) yapar; ağıza kötü koku verir; eklemelere ağrı ve şişlik verir. 29. ve 30. gün, en kötü günlerdir, şifası yoktur.

(26b) Hacamatın faydaları sayılır. 15. gün ve sonrasında, faydalıdır ve vücudu korur. 16. gün: Uyuz ve çıbanları giderir. 17. gün: Bir yıl boyunca korur. 18. gün: Baş ağrılarını giderir. 19. gün: Felç sıkıntısından kurtarır. 20. gün: Kelliği yok eder. 21. gün: Ciğer ağrısını alır. 22. gün: Ağız kokusunu giderir. 23. gün: Sarılığı giderir. 24. gün: Vücuda güç ve kuvvet verir. 25. gün: Zekilik getirir. 26. gün: Fecayir hastalığından kurtarır. 27. gün: Gönüldeki kararsızlıkları ve kötülükleri yok eder. 28. gün: Bedene kuvvet verir. İşin doğrusunu Allah daha iyi bilir.

2.2. Tıraş Malzemeleri ve Usulü

Tıraşnâme'de Cebrail'in Hz. Muhammed'i tıraş edişi sadece bir nakil değil, aynı zamanda tıraşın adab ve erkânını öğretmeye yönelik bir usul olarak görülmektedir. Öncelikle, tıraş ayetiyle, tıraşın sünnet oluşu bir esasa dayandırılır.

"İnşâallâhu âmînine muhallikîne ru'üseküm ve muğaşşîrine lâtehfün fe'alime mâlem ta'lemu fec'e ale min dünî zâlike fethân karîbân"(20b) (Fetih, 48/27)⁴

Tıraşa başlarken ve tıraş esnasında da bazı dua ve ayetler okunur:

"Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Bi emrillâh Allâhu Ekber başunuḡ saġ yanundan bir elif çekdi ol vaḡt eyitdi ki Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. El-Mübdî' ve Rabbu'l-âhireti ve'l-evliyâ andan şonra şol tarafından bir elif çekdi, andan başunuḡ ortasına geldi eyitdi Allâhu Ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber Muḡammede'r-resûlullâh muḡhallikîne ru'üseküm ve muğaşşîrine lâ teḡfün fa'alime mâlem ta'lemû fece'ale min dünî zâlike fethân karîban." (21a-b)

Tıraşın peygamber sünneti olduğu ve bunu yerine getirenin günahlarının affedilip pek çok sevap alacağı ifade edilir:

"...İbrâhîm geymişdür Nemrûd odına yanmadı anı dahı ḡabîbüme geydürgil ve kıbleye karşı yönelt ve eyit ki Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-'arz meşelu nûrihi didi."(21a) (Nur, 24/35)⁵

Tıraşnâme'de yer almasa da kaynaklarda fütüvvet merasimlerinde tıraş olunurken okunacak duaların ayrı ayrı olduğu söylenir. Tıraş malzemesi post üzerine bırakılınca, ustura başa konulunca okunacak dualar birbirinden farklı olduğu gibi ayrıca bıyık tıraşında, sakal tıraşında, baş tıraşında, elden kıl kesilirken ve tıraştan sonra dua okunur (Torun, 1998, 355).

Tıraş ritüelinde, fütüvvet yolunun önemli öğelerinden olan tercemanlar okunur; bu metinler, ritüele anlam ve derinlik kazandırır:

"Tırâş olduk bu gün minnet Hudâ'ya

Tevellâmuz Muhammed Mustafâ'ya

Teberrâ kılmışuz biz Hâricî'ye

Esîr olduk 'Aliyyü'l-Murtazâ'ya

Tırâş olduk bu gün elhamdülillâh

Hudâ'nun birliğine şükri lillâh

Muhammed 'Alî'nün hürmeti-çün" (Torun, 1998, 238)

⁴ Fetih Suresi, 48. sure, 27. ayet. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 11.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4610/27-ayet-tefsiri>

⁵ Nur suresi, 24. Sure, 35. ayet. Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim, Erişim Tarihi: 12.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2826/35-ayet-tefsiri>

“Çün tıraş olduk sana bulduk safâ

Ehl-i Beyt’e tâbi‘ olduk kılduk vefâ

Gökden indi âyet-i muhallıkîn

Anun için tıraş oldu Mustafâ” (Torun, 1998, 455)

Ayrıca esnaf destanlarında da berberlik ve tıraştan bahsedilir. 17. yüzyıl şairlerinden olan Kâtibî (ö. ?) de tekerleme tarzındaki manzumelerinde tıraş ehlinen bahseder:

“Babası anası koyun güttüren

Dağ başında kavalın öttüren

Kazma ile başın tıraş ettiren

Âhir-kâr ayak berberin beğenmez” (Torun, 1998, 445)

Âşık Kâmil (ö. 1936) Esnaf Destanı adlı 26 beyitlik destanında otuz dokuz tür esnaftan bahseder ki biri de berberlerdir:

“Berber oldum doldu dükkâna iller

Şer’an tıraş eder kel başı berber

Ağustos gelince pek kokar keller

Usandım başını tıraş ederken” (Torun, 1998, 446).

Tıraşnâme’ye göre tıraş için gerekli olan malzemeler Cebrail tarafından cennetten getirilmiştir (21a). Bir başka kaynakta cennetten getirilen tıraş malzemeleri arasında makas da sayılır: “Dahi filhâl Allâh Ta’âlâ’nun emriyle Cennet’den bir taş ve ustura ve bir mikrâz getirdi. Âdem’ün başını tıraş eyledi. Ve ol mikrâz ile saçının ziyadesin kasr eyledi. Anunçün ol makamda hacılar tıraş olup saçların kasr iderler.” (Torun, 1998, 268).

Tıraş malzemelerinden olan taşın nereden geldiği ve kılıca üstün olup olmadığı sorulur. “... ve kaç yıldan beri taş yaradılmışdır el-cevâb: ol tığün demüri ol zencirdendür ki dünyâ’(y)ı ihâta idüp dünyâyâ aydınlık viren kandillere bağlıdır. Resûl Hazret ‘asm üç yüz biñ yıldan öndin yaradılmışdır. Âdem peygamberün başını anuñla terâş eylediler ve ağacı Tûbâ ağacından idi ve taş mihnâtis taşından idi bir ulu ferişte anı başı üzerinde getirüp yedi kat gök anuñ üzerinde karâr etmişdür anuñ pâresinden idi ve evvel kimesneyi terâş eylediler”(23a).

Buradaki bilgilere göre tığ (ustura) ve taş tıraş için gerekli olan malzemeler olup tığın demiri (madenî kısım) dünyayı saran kandillerin zincirinden, ağaç (sap) kısmı Tuba ağacından ve taş da (mıknatıs taşı) göklerin üzerine bina edildiği taştan bir parçadır. Anlaşıldığı kadarıyla mıknatıs taşı, usturayı bilemek için kullanılan bileyi taşıdır. Bir başka kaynakta, mıknatıs taşı yedi kat yerin altında yer almakta ve yeryüzü bu taşın üzerine kurulmuş olarak tasvir edilmektedir: “Ol tığ ve taş Resûl Hazreti dünyaya gelmezden üç bin yıl evvel yaradılmışdır. Hz. Âdem’in (a.s.) başını ol tığ ile tıraş itdiler. Ol taş, muknatîs taşındandır ki ol muknatîs taşı Kevser Havzı’nun kenarındaki taşdan idi ki bir fireşteh anı başı üzerinde götürüp yedi kat yir anun üzerine karar itmişdür...” (Torun, 1998, 479). Bundan başka, fütüvvetnâmelerde ustura ve taşın sembolik manalarının yanında hangisinin önce olduğu da bahis konusu edilir: “Bu taş ve tığın hangisinin mukaddem olduğu hususu tıraş ehli arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre taşın aslı toprak, tığın aslı maden olduğu için taş asıldır. Ancak bazılarına göre önce Hz. Muhammed nuru, ondan da Zülfikâr yaratıldığı için tığ taştan kadîmdir. Bir rivayette de “Hz. Âdem dördüncü kat gökte Mey’un denilen dağdaki toprağı kudret od’uyla kaynatıp demir elde etti, o demirden de ustura oldu”. Üç çeşit tığ vardır: Tığ-ı cefâ: Padişahların, Tığ-ı rızâ: Kasapların, Tığ-ı safâ: Tıraş ehlinindir (Torun, 1998, 98).

Tıraşnâme’de Hz. Muhammed’in başı taş ve tığ ile tıraş edilirken diğer kaynaklarda makasla tıraş edildiği anlatılır. Tıraş aletinin kime verildiği konusu da yine *Tıraşnâme’ye* göre farklılık gösterir. Buna göre meslek silsilesi *Tıraşnâme’nin* dışındaki kaynaklarda farklıdır.

“Su’âl etseler kim ol taş ve tığ kime indi cevâb ol tığ ve taş Hazret ‘as nâzil oldu ol taş ve tığdür ki Hazret-i Cebrâ’ilden Âdem peygamber başını anuñla terâş eyledi Hazret-i Resûlün şâh-ı merdânı ‘Aliye degdi andan Selmân Fârise degdi ve andan şeyh Hâcî ‘Aliye degdi...” (23a)

Tıraş aletlerinden bazıları şunlardır:

Mikrâz (Makas): “İbrahim Peygamber, İsmâ’il Peygamber’i kurban eylediğinde Hz. Cebra’il, Cennet’ten alnı ak bir siyah koç getirdi. Hz. İsmâ’il’i azad itdi. Nişan alnından makas ile aldı. Ol makası Cebra’il Hz. İbrahim’e virdi. Ta kim silsile silsile Resûl Hazreti’ne gelüp Hz. Muhammed’e değdi. Andan Ebubekr’e, Ömer’e, Osman’a, Ali’ye andan Hasan ve Hüseyin’e değdi. Hz. Hüseyin Deşt-i Kerbelâ’da şehid olduğu zaman zayı’ oldu” (Torun, 1998, 479).

Tiğ (Ustura): “Arafat tağında Allah Ta’âlâ Cebra’il’e emr itdi kim: Âdem Peygamber’ün başın tıraş eyle. Didi kim: Ya Rabbî neyile tıraş ideyin? Allah’a (Ta’âlâ) emr eyledi kim: Dördinci kat gökde bir tağ vardır, adına Mey’ûn dirler, ol tağdan toprak alup kudret odiyıla kaynat, didi. Cebra’il dahi ol tağdan toprak alup kudret odiyıla kaynadup demür oldu. Ve ol teymürden ustura oldu” (Torun, 1998, 479).

Taş (Bileyi Taşı): “Ol tiğ ve taş Resûl Hazreti dünyaya gelmezden üç bin yıl evvel yaratılmışdır. Hz. Âdem(a.s.)’in başını ol tiğ ile tıraş itdiler. Ol taş, muknatîs taşındandır ki ol muknatîs taşı Kevser Havzı’nun kenarındaki taşdan idi ki bir ferîşteh anı başı üzerinde götürüp yedi kat yir anun üzerine karar itmişdür” (Torun, 1998, 479).

Tıraş aletleri, sadece bu ritüle ait alelade aletler olmayıp maddî ve manevî değerlerinin yanı sıra fütüvvet remzi olarak da bazı anlamlar taşırlar:

Peştamal: Peştamal’ın bir adı elifdir. Elif Allah Ta’âlâ’ya delalet ider. Peştemalin dört köşesinden biri şeriate, bir tarikate, biri hakikat’e ve biri marifete işaretir. Tıraş ehli peştemalin bir köşesini duman çıkacak miktar yakarlar. Bu “Hak Ta’âlâ âlemi yarattı, yine kün fe yekûn eyledi” demektir” (Torun, 1998, 92).

Taş: Tıraş ehlinin ustura bilemede kullandığı taş elife, elif de doğruluğa işaretir.

Tıraş: Tıraşın manası gûnahtan arınmak, mûnahiden paklanmaktır.

Baş yolmak: Allah ile kul arasında hicab yoktur demektir.

Bıyık yolmak: “Kendi varlığımdan geçtim” demektir.

Sakal yolmak: “Dîdâr-ı Hak için, dünya ve ahireti terk ettim”, demektir.

Tiğ (Ustura): Tiğ iki kattır: Bugün dünya, yarın ahirettir. Ustura dal’a işaretir, bugün dünya yarın ahiret. Bir elin nefis için, bir elin Allah için olsun” demektir” (Torun, 1998, 97-98).

Sonuç

Sonuç olarak, Tıraşnâme, Osmanlı kültürü ve fütüvvetnâme literatüründe önemli bir yere sahip olup yalnızca bir meslek kitabı olmanın ötesinde dinî, tasavvufî, sosyal ve kültürel boyutları olan bir eserdir. Tıraş, eserde vurgulanan anlamıyla fizikî bir temizlikten çok daha fazlasını ifade etmekte; ruhî arınma ve ahlakî olgunlaşma süreci olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, tıraşnâme meslek erbabına sadece berberlik sanatının inceliklerini değil, aynı zamanda ferdî ve toplumsal hayatı düzenleme adına ahlakî ve manevî değerleri öğretmeyi amaçlamaktadır. Kitab-ı Tıraşnâme’nin, Hz. Peygamber’in Hudeybiye seferi dönüşü ile ilgili rivayetle başlaması, tıraşın dinî bir anlam taşıdığına dair güçlü bir vurgu yapmaktadır. Ayrıca, eserde yer alan tıraşın adabı ve hacamat gibi konular, bu ritüelin sırasıyla manevî ve sıhhî anlamda ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada, tıraş ve Tıraşnâme’nin tarihçesi; eserin dil ve üslup özellikleri; tıraşın ve tıraş malzemelerinin sembolik anlamları ile eserin muhtevası detaylı biçimde ele alınarak, Tıraşnâme türündeki bu eser aracılığıyla fütüvvetnâme literatürüne katkı sunulmuştur. Tıraşnâme, meslekî bir rehber olmanın ötesinde, dinî, ahlakî ve toplumsal değerlerin öğretildiği bir miras olarak kültürümüzün de önemli bir parçası olmaya devam edecektir.

Kitâb-ı Terâşnâme

20b

Hâzâ kitâb-ı Tırâşnâme

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Elḥamdülillâhi Rabbi'l-'âlemîn ve's-şalâtü ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muḥammedin ve âlihi ecma'în **Rivâyetdür.** Emîrû'l-mü'minîn 'Alîden ve 'Alî ibn Tâlibden kerremallâhu veche ve 'Abdullâh ibn 'Abbâs'dan ve 'Abd ibn Su'üddan ve Selmân ibn Fârisîden ve Ebû Zer-i Gıffârîden rızvânullâhu 'aleyhim ecma'în. Çün seyyid-i 'âlem Muḥammed Muştafâ 'asm Hüd gâzâsından döndi evine geldi tilâvet-i Qur'âna meşgûl oldu nâgâh **innâ fetahnâ** sûresinde bu âyet irişdi **inşâallâhu âmînine muḥallikîne ru'üseküm ve muḥaşşîrine lâteḥâfün fe'alime mâlem ta'lemu fece'ale min dūni zâlike fethân qarîbân**⁶ kaçan bir âyet irişdi peygamber 'asm okudı tefekküre vardı nâgâh Cebrâ'îl geldi Ḥaḳdan beşâret getürdi eyitdi yâ Resûlullâh Ḥaḳ celle ve 'alâ şaḥa eydür kim ḥabîbümden peygamber 'asm yâ Cebrâ'îl var destûr dile benimçün dilerüm ki kaşır idem terâş olam hırka⁷ giyem didi Cebrâ'îl 'as ḥazrete gitdi 'arz itdi hırka külâḥ mendil⁸ taleb ider didi Allâh Te'âlâ celle celâluhu eyitdi var cennetün ḥazînedârlarına eyit sekiz uçmağı bezesünler var Mâlike eyit ṭamunun kapuların bağlasun ve cümle melâ'ike ṭabaḳlarıyla cevâhirlere getürüp ḥabîbüme şaḥu şaḥsunlar ve yâ Cebrâ'îl benim ḥabîbüm başını sen terâş it yûri darü's-selâm içinde bir kaşır vardır anda

21a

bir ḥoḳka vardır bir incüden yaratmışım onun manzarası vardır kızıl yâḳûtdan ol ḥoḳkanın içinde bir ustura vardır yüzi elmâs'dan şapı kızıl yâḳûtdan anı Tübâ ağacından dört yapraḳ al birbirine karışdır benim kudretüm görsün daḥı nûrdan tâc hırka ve külâḥ ol ḥoḳka içinde vardır ol nûr tâcı başuna ḳo ve ol izâr ki İbrâhîm belüne bağlamışdır ḥabîbüme vir ol göñlek ki İbrâhîm giymişdür Nemrûd odına yanmadı anı daḥı ḥabîbüme giydürgil ve ḳibleye karşı yönelt ve eyit ki **Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-'arz meşelu nûrihi**⁹ didi ve daḥı beşâret eyit ki saçınun kılına yüz biḡ 'âşî ümmetden âzâd itdüm ṭamu odından ve her kişi kim senden sonra kaşır itse ya ḥalak itse saçınun her kılına biḡ günâḥ bağışlayam ve biḡ şevâb anın dîvânına yazam. Çün Cebrâ'îl bu beşâreti Ḥazret-i Resûle götürdi Resûl ṭurıgeldi sevindi namâz-ı şükr kıldı pencşenbe gün **Ramażân** ayınun evvel gününde üç sâ'at geçmişdi ol vâḳt sizün izârı ki İbrâhîm peygamber 'as erişmişdi götürdi yüzün Ḥareme döndi iki dizi ön yerine çökdü başından bir nûr tecellî itdi gök yüzüne dükeli gören gözler ḥayrân ḳaldı andan Cebrâ'îl elin yire ḳodı Muḥammedden icâzet diledi andan Cebrâ'îl eyitdi

21b

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Bi emrillâh Allâhu Ekber başınun sağ yanundan bir elif çekdi ol vâḳt eyitdi ki **Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm** El-Mübdî⁷ ve Rabbu'l-âhireti ve'l-evliyâ andan sonra şol tarafından bir elif çekdi andan başınun ortasına geldi eyitdi **Allâhu Ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber Muḥammede'r-resûlullâh muḥallikîne ru'üseküm ve muḥaşşîrine lâ teḥâfün fa'alime mâlem ta'lemü fece'ale min dūni zâlike fethân qarîbân**¹⁰ durdı şol yanınun üzerine baş ḳodı Selmân Fârisî rivâyet ider Muḥammedün başından nûr şöyle berḳ urdı kim Ḥarem münevver oldu ve gözler ḳamaşdı ol nûr eşerinden ḥaḳ¹¹ serâsem oldu Emîrû'l-mü'minîn 'Alî kerremallâhu veche 'Abdullâh ibn 'Abbâs ve 'Abdullâh ibn Mes'ûd şaḥâbe ḥazır idi Ḥazret-i Resûlün mübârek şaḥundan bir elif ḳalmışdı kim tamâm olaydı ḥiç bir dâne kıl yere düşmedi çünki tamâm oldu şaḥâbeler eyitdi yâ Resûlullâh mübârek şaḥınuz yire düşmedi noldı görünmez seyyid-i 'âlem-i kâ'inât eyitdi yâ aḥî Cebrâ'îl şaḥum ḳanı Cebrâ'îl eyitdi senün şaḥın on iki bölük oldu ve otuz

⁶ Fetih suresi, 48. Sure, 27. ayet. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 11.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4610/27-ayet-tefsiri>

⁷ hırka

⁸ meldin

⁹ Nur suresi, 35. ayet. Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim, Erişim Tarihi: 12.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2826/35-ayet-tefsiri>

¹⁰ Fetih suresi, 48. Sure, 27. ayet. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 11.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4610/27-ayet-tefsiri>

¹¹ ḥaḳ

iki bölüğü saña ve senünj ümmetine ve etbâ'una ve evlâduña virdiler kalanın melâ'iketü'l-muḥarrebîn ve hûru'l-ayn ki tabaklarla saçü götürmüşler

22a

idi anlar aldı uçmak ehline armağan oldılar tā ki melâ'iketü'l-muḥarrebîn ve hûru'l-ayn hamâ'il idineler. Hâk Te'âlâ bu saç berekâtında anlara rahmet ide Cebrâ'îl Resûlün başından fâriğ olıcaḡ ol hırka ki Tûbâ ağacının yaprağı götürmüşdi Hâzret-i Resûlün gövdesine kodı **Hâk Te'âlâ** emriyle hırka oldu dört renk bir renk ak bir renk yeşil bir renk istebrak bir renk sündüs oldu. **Fe tebârekallâhu aḥsenü'l-hâliḡ**¹² ve innâ 'alâ külli şey'in ḡadîr¹³ ol vaḡt Cebrâ'îl ol on iki bin üç yüz saçı aldı melâ'ike hûru'l-ayn ile göklere gittiler. Dükeli melekût ve ceberût ve yedi kat gök ehli kamu karṡu geldiler Resûl âline ebnâ'ına ṡalavât getürdiler Cebrâ'îli ziyâret kıldılar cümle melekût ol saçı öpdiler yüzlerine sürdiler andan sonra Resûl Hâzret terâşdan fâriğ olıcaḡ iki rek'at namâz-ı ṡükür kıldı ṡeccâde(y)i döşediler **Muṡṡafâ** tesbîḡe meṡḡul oldu aşḡâbı yârenler eyitdiler yâ Resûlallâh-ı emîn dilerüz ki saña muvâfaḡat idevüz didiler ḡoca-i 'âlem destür virdi aşḡâb Resûle muvâfaḡat itdiler Resûl eyitdi yâ 'Alî gel senünj başını ben terâş ideyim didi 'Alî kerremallâhu veche oturdı resûl Hâzret-i 'Alî'nünj başını terâş eyledi andan Resûl Hâzret buyurdı ol ḡanîmet ki Hûd

22b

ḡazâsından getürmüşler idi aşḡâba kısmet itdiler her kiṡi ki terâş etmege güci yetmedi kaṡr buyurdı bu kaṡr sünnet oldu mü'minlere müselmânlara imdi bil kim terâş etmek tâc hırka giymek bu vechiyledür miḡrâṡ hırka tâc ḡabûl kılasın mutâbî'lere ve ṡadıklara 'âṡıḡlara lâyıḡ olasın **Bi'smi'llâhi'r-raḡmâni'r-raḡîm** Elḡamdülillâhi Rabbi'l-'âlemîn ve'-ṡ-ṡalâtü ve'-selâmu 'alâ seyyidina Muḡammedin ve âlihi ecma'in ammâ bilgil ki bu kitâb Hâzret-i Hümâm muḡtedâ'-i ehl-i İslâm ḡuṡbû'l-eṡâḡid ve'l-evliyâ'il-kirâm esved-i etḡiyâ a'zam-ı ṡerî'at-i nübüvvet bürhân-ı ṡarîkat-ı muṡṡafere 'âmil-i fâzil-i kâmil meyve-i bâḡ-ı dil-i evliyâ cigerküṡe-i sedd-i enbiyâ evlâd-ı 'Alî 'arif 'âṡıḡ Ca'fer-i ṡadîḡ raṡiyallâhu 'anhu **arṡâhu ve ec'al 'alâ 'urûfe'l-cenneti meṡḡubeh** te'lîfinden Türkî dile tercüme olunmuşdur ne fâ'ide var ise cümle ehl-i Türkî 'âmm ṡâmil ola kavâ'id-i Selmân Fârisî rahmetullâhu 'aleyh ustura ve ṡaş ve tiḡ ve terâṡa müte'allıḡ olanı cem' idünj tā ki ṡol kiṡi ki pîr-i berberdir üstâdlara erkân erenleri gütdiḡi yollu ola ve daḡı ṡol kiṡi kim berberdür ve ehli degildür anunla görünüp yola getüreler ve üç bâbla yigirmi su'âl cevâb üzre tertîb olundu **vallâhu veliyyü't-tevfîḡ bâb-ı su'âl**: eger sorsalar ki ustura ve ṡaş ḡandan ḡaldı ve anun demüri ve ağacı ne yirden geldi ve ol ne aṡıl ṡaş idi

23a

ve kaç yıldan beri ṡaş yaradılmışdur **el-cevâb**: ol tiḡünj demüri ol zencîrdendür ki dünyâ'(y)ı ihâta idüp dünyâya aydınlık viren ḡandîllere baḡlıdur. Resûl Hâzret 'asm üç yüz bin yıldan öndin yaradılmışdur. Âdem peyḡamberün başını anunla terâş eylediler ve ağacı Tûbâ ağacından idi ve ṡaş mîḡnâṡis ṡaşından idi bir ulu ferîṡte anı başı üzerinde getürüp yedi kat gök anun üzerinde ḡarâr etmişdür anun pâresinden idi ve evvel kimesneyi terâş eylediler. Âdem peyḡamberün başını ne ile ıṡlatdılar zîrâ kim peyḡamberlerün başını hiḡ nesne kesmez **cevâb** ṡadef yağıyla ıṡlatdılar Hâk Te'âlâ fermân birle terâş etdiler Âdem peyḡamberün başını. **Su'âl** etseler kim ol ṡaş ve tiḡ kime indi **cevâb** ol tiḡ ve ṡaş Hâzret 'as nâzil oldu ol ṡaş ve tiḡdür ki Hâzret-i Cebrâ'ilden Âdem peyḡamber başını anunla terâş eyledi Hâzret-i Resûlün ṡâh-ı merdânı 'Alîye degdi andan Selmân Fârise degdi ve andan ṡeyḡ Hâcî 'Alîye degdi ve andan ḡoca-i 'Abdülḡamîde degdi andan üstâd Aḡmed-i İṡfahân degdi andan ṡîr-i Germiyânîye degdi ve andan Yûsuf-ı Murâḡıba degdi andan üstâd-ı gerderbendîye degdi. Andan üstâd ḡabîb-i Mıṡrîye degdi ve ondan Hüsâm-ı Tebrîze degdi ve andan üstâd-ı müride

23b

Degdi. andan üstâd Ḥafîz-ı Ḥorezmiye degdi andan üstâd Ḳuṡṡbe'd-dîn Kâtibe degdi andan....? ṡâburiye degdi **vallâhu a'lem bi'-ṡ-ṡevâb** su'âl itseler ki tiḡ ve ṡaşun ṡafṡîl nedir **cevâb** anların beyânında rivâyet kıılurlar ki on iki nesne(y)ı bilmek gerekdür **evvel** tiḡ neden ḡâṡıl oldu **ikinci** ṡaş mı muḡaddemdür yoḡsa tiḡ mi **üçüncü** ṡaş ve tiḡ hızar/ ḡaṡâb nedir

¹² Mu'minûn suresi, 23. Sure, 14. ayet. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 13.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmin%C3%BBn-suresi/2685/12-14-ayet-tefsiri>

¹³ Âl-i İmrân suresinin 26. ayetinde "inneke 'alâ külli şey'in kadîr" ifadesi geçmektedir. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 14.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/319/26-ayet-tefsiri>

dördüncü mürşid taş mıdır yâhud tîğ beşinci taş ve tîğün ma'nası nedir altıncı taş ve tîğün gıslü nedir yedinci imânı nedir sekizinci tâlibi nedir tokuzuncu ferâizi nedir onuncu sünneti nedir on birinci taş ve tîğün emni nedir on ikinci taş ve tîğün Cebrâ'îl nasıl yirde şakladı cevâb

evvel taş ve tîğ Âdem peygamber 'as nûruñ berrâkıñdan hâşıl olmuştur ol berrâk Muhammed Muştafânun şallallâhu 'aleyhi ve sellem nûrundan yaradılmışdır ikinci şüretde taş muḳaddemdür üçüncü taş ve tîğün hızar birbiririyle tesbîhdür dördüncü taş mürşiddir anuñ içün ki keskinliği taşdan kesb ider beşinci taşuñ ve tîğün gıslü ihtiyâlardan safâ nazardur altıncı taşuñ ma'nası himmeti böyle olmaḳdur ve tîğün ma'nası terâşdur yedinci taş ve tîğün ma'nası terâşdur ve imânı ikilikden geçüp birlige yetmekdür sekizinci taş ve tîğün 'âkibi üstâd-ı pîrdür tokuzuncu taş ve tîğün ferâizi pîrden

24a

ve üstâtdan ḳabûl etmektir onuncu taş ve tîğün sünneti pâklık ve mihr/mehr getirülmekdür on birinci taş ve tîğün dâmen kendüsi ve hilâf-ı şer' nesnelerinden şaḳınmaḳdur on ikinci taş ve tîği Cebrâ'îl dârü's-selâm içinde şakladı cevâb eyitdi ki Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm su'âl itseler ki tîğün namâzı nedir cevâb eyit ki üstâd hizmetindedür yâ bir 'azîz nazarında hizmet itmektür toḡruluḡıyla su'âl itseler ki tîğün sünneti nedir cevâb üstâd emrine muṭî' olmaḳdur su'âl itseler ki terâş ne ile ḳâ'im olur cevâb eyit ki dört nesne ile evvel âb ikinci tâb üçüncü sab dördüncü tekbîr su'âl etseler ki taş tîğ birbiririyle (ne) söyler cevâb eyit ki lâilâhe illallâh Muhammedü'r-resûlullâh su'âl itseler ki tîğün şapı nedir cevâb eyit ki pîrün ve üstâduñ yüz şuyuyla oturmaḳdur su'âl itseler ki ḳankı tîğdür kim müfsiddür cevâb eyit ki şafâ vefâ cefâ su'âl itseler ki bunlar kimdür eyit ki evvel ikinci cevâb merd elinde üçüncü terâş iden elinde ki su'âl itseler ki ne ma'nâ ile taş ve tîğ yanında götürürler cevâb eyit ki taş ulu getürmek sünnetdür Ḥazret-i Resûl 'asm mübârek göbeklerinden bağlamışlar idi şâyet nefsi içün ve tîğ Cebrâ'îl 'as ḳanadı altında getirürdi anuñ içün yanında getirürler terâş daḡı evvel Cebrâ'îl eyledi Âdem peygamber

24b

su'âl itseler ki taş ve tîğün ḫuṭbesi nedir cevâb eyit ki Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Elḫamdülillâhillezi '-re'se ve'l-ḫalaḳa'l-cûda ve'l-Ḥacerü'l Mûsâ ve ersele Cebrâ'îl ilâ Muhammed ... inşâallâhu âminine muḫallikîne ru'ûseküm ve muḳaşşirine lâteḫâfün fe'alime mâlem ta'lemu fece'ale min dūni zâlike fethân ḳarîbân¹⁴ su'âl itseler ki peştemâl ḳuşandıkları vakt ne okurlar cevâb eyit ki Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Yâ eyyühâllezzîne âmenü ḳû enfûseküm ve ehliküm nâren¹⁵ ve yağfirleküm ḫaṭâyaküm ve seneziḍu'l-muḫsinîn¹⁶ su'âl itseler ki terâş etmek ve ovmaḳ ve kese sürmek ve yumaḳ kimden ḳalmışdır ve kesenün keyfiyeti nedir cevâb evvel terâş Cebrâ'îl 'as ḫazretlerinden ḳalmışdır ikinci ovmaḳ İbraḫîm peygamberden ḳalmışdır üçüncü kese sürmek İsmâ'îl peygamberden ḳalmışdır dördüncü Eyyûb peygamberden ḳalmışdır ammâ bilgil kim hizmeti Ḥazret-i Resûl Selmâna ḫavâle eyledi ve ol ḫanda kisvet virüp Ḥazret-i 'Alî kerremallâhu veche Selmâna taş ve tîğ virdi buyurdi Ḥazret-i 'Alî kerremallâhu veche ol sâ'at Selmân Fârise kisvet ve taş ve tîğ virüp ḳulaḡına ḳaç kelimât söyledi su'âl etseler ki ol kelimâtlar nedir ki her üstâd-ı kâmil ve pîr ve mâhir şâkirdi ḳâbiline taş ve tîğ virdüḡi vaḳit ḳulaḡına ne söylerler cevâb virip eyit ki anuñ cümlesi on iki kelimâtdur bu tîrîḳde anı bilmek farz-ı 'ayndur

25a

ve anlaruñ cümlesi farz-ı Resûlden 'asm izniyle Ḥazret-i 'Alî kerremallâhu veche Selmân ḳulaḡına dimişdi evvel hizmetde edebîyle olmaḳ ikinci imân islâm öğrenmek üçüncü 'izzet ve ri'âyet itmektür dördüncü tevbe(y)i ḳabûl itmektür beşinci gözün me'âsîden yuymaḳdur altıncı yavuz sözden dili şaklamaḳdur yedinci şehvetden vaz gelmekdür

¹⁴ Fetih suresi, 48. sure, 27. ayet. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 11.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4610/27-ayet-tefsiri>

¹⁵ Tahrim suresi, 66. sure, 6. ayet. Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 15.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tahr%C3%AEm-suresi/5235/6-ayet-tefsiri>

¹⁶ Araf suresi, 39. sure, 161. ayet. ...hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanımızı daha da arttıracacağız. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Erişim Tarihi: 16.02.2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1114/160-162-ayet-tefsiri>

sekizinci nefse uymamakdur **toğuzuncu** halkla hürmetile dirilmekdür **onuncu** kendü nefsin hizmetden dirîğ itmeye **on birinci** halka eyü şunmakdur **on ikinci** nef- ata olmakdur. **Bâb** delâ'ilüñ beyânındadır tîğî pāk dutmak gerekdür ki şîşe ne yerden hilmüñ gerekdür tâ kim yanulup kimseye bed olmasına sebep olmaya. Zîrâ kim bu şan'at gayet şerîfdir insānuñ a'zāsuna mute'allikdür cemî-i 'ālem halkı ana muhtācdur. İnsānuñ bedenünde çirkleri ve marazları pāk eyler ve dahı üstādlar gerekdür ki kaçan bir şākırde destür virüp bir neçe 'azîzler ahd eylerler. Ve ehl-i kisvetler huzûrunda kisvet vire kazān kaynada şākırde farz sünnet irşād eyleye **evvel** tevbe **ikinci** şehāvet **üçüncü** ihlās **dördüncü** yakîn **beşinci** tevekkül **altıncı** terk-i tabî'at ve hevā-yı hevesden geçüp mazlûm ola akçadan ötüri bi't-tama' dünyā için hizmet ider diyü i'tikād etmeye bil ki hizmeti rızā-yı Hāk için ola tâ ki ol hizmetden ve kisvetden kazandığından mahrûm olmaya kisvet helâl ola ve beş vakt namāzda ola üstādların kadem olan

25b

ğazîlerüñ rûhına fātiha okıya âyîneye bakdıķça peygamber üzre şalavāt getüre ve kazandığın şaklamaya hased etmeye ve fışk fücûrdan ırâğ ola tâ kim dünyāda ve âhîretde enbiyānuñ şefā'atinden mahrûm olmaya **Allāhuñ** yanmış çerākları için şafā-yı göñül için şabāh mübāreklüğü için üstāz murādı için üstāduñuz için geçmiş üstād rûhıçün bākîlerün şafālîğičün on yedi miyān-beste için sa'd sakķa Selmān Fāris rûhıçün düvāzdeh imām için çehārdeh ma'sûm-ı pāk rûhıçün Hammāmünüñ ve cemî-i ümmet-i Muḥammedüñ göñül murādıçün ğazîler için hācılar için şehîdligiyle geçmiş cānlar için görünmez kazādan qorı bühtāndan şeytān şerrinden ve 'avrat şerrinden dînimüz küfür gelmeden Hāk Te'ālā saklayuvirmek için ehl-i imān için pâdişāhımız selāmetliğičün şabāh aḥşam mübāreklîğičün misāfirler kademîçün mücāvîrler şafālîğičün rızā-yı Hāk için fātiha **rivāyet** ider naklı: **sultān-ı mücessemsin** her imām kaç yaşında vefāt ve nirde yaturlar ve kimler elinde şehîd oldılar: evvel Hāzret-i Risālet: altmış üç yaşında vefāt etti kabri Medînededür '**Alî** bin Ebî Tālib kerremāllu veche. Beş yıl hālîfe oldı. Altmış üç yaşında Kūfa şehrinde 'Abdurrahmān bin Mülcem kilîd itdi Necefde yatur. İmām **Hasan** altı ay imāmlık eyledi kırk yaşında. Kayşer kıızı zehr virdi şehîd itdi.

26a

Medînede yatur imām **Hüseyn** on dört ay imāmlık eyledi elli beş Beşîr-i Mel'un şehîd itdi Kerbelāda yatur imām **Zeyne'l-'ābidîn** yigirmi iki yıl imāmlık eyledi kırk yaşında Abdülmelik bin Velîd şehîd itdi Medînede yatur imām **Ca'fer-i Şādık** otuz dört yıl imāmlık eyledi altmış yaşında Mansûr Küfî şehîd itdi Medînede yatur imām **Mūsā-i Kāzım** beş yıl imāmlık eyledi elli beş yaşında Hārûn şehîd itdi Bağdādda yatur imām 'Alî razıyallāhu 'anh yigirmi iki yıl imāmlık eyledi Mā'e bin Rüşd şehîd itdi Ḥorāsānda yatur imām **Muḥammed Taķî** on yedi yıl imāmlık eyledi yigirmi beş yaşında Mu'taşım şehîd itdi Bağdādda yatur imām '**Alî Nakî** otuz üç yıl imāmlık eyledi elli dört yaşında Hārûn şehîd itdi. Sāmirde yatur imām **Hasan** el-'Askerî altı yıl imāmlık eyledi yigirmi yaşında Mu'taşım şehîd itdi Sāmirde yatur imām **Muḥammed** Mehd Mu'taşım zekātında Şa'bān ayınuñ on beşinde ğāyib oldı vallāhu a'lem bi's-şevāb her kim ayuñ bu günlerinde faşd iderse işbu 'illetler tākîr ola **evvelinde** faşd itmek endāmılara ditreme getirür **ikisinde** faşd itmek muḥātaradur hāmmı getirür **üçünde** faşd itmek dürlü dürlü 'illetler getirür **dördünde** faşd itmek merk-i müfācāt 'arız eyler. **Beşinde** faşd itmek 'azāya lerze getirür **altısında**

26b

faşd itmek endāmıları süst eyler **yedisinde** mi'deyi tebāh eyler **sekizinde** göz nûrın kem eyler **doğuzında** veca'-i mefāşıl ve nıkırîş getirür **onunda** uyuz eyler ve çiban getirür **on birinde** dimāğî hāşāk eyler **on ikisinde** faşd itmek hātıra teşvîş getirür **on üçünde** faşd itmek ağzı çirkîn koķudur **on dördünde** faşd itmek nıkırîş rencin zāhir eyler **on beşinde** bu günlerde ihtirāz oladır **on altısında** faşd itmek uyuz ve çibanlar giderür **on yedisinde** faşd itmek bir yıla dek eşer eyler **on sekizinde** faşd itmek baş ağrılarından emîn eyler **on toğuzunda** faşd itmek iflāc rencinden emîn eyler **yigirmisinde** faşd itmek kellik ve pesilik giderür **yigirmi birinde** faşd itmek ciger ağrısından zā'il eyler **yigirmi ikisinde** faşd itmek ağız koķusın giderür **yigirmi üçünde** faşd itmek zerdāb giderür **yigirmi dördünde** faşd itmek endāmıları kavî eyler **yigirmi beşinde** faşd itmek zîreklik getirür **yigirmi altısında** faşd itmek fecāyir sayruluğından emîn eyler **yigirmi yedisinde** faşd itmek göñlünden teşvîş giderür **yigirmi sekizinde** faşd itmek tene kuvvet getirür **yigirmi toğuzunda** bu iki gün aymuḥākdadır **otuzunda** faşd itmek ve hacāmat yavuzdur vallāhu a'lem bi's-şevāb

Kaynakça

- ATİK GÜRBÜZ, İncinur, "Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler", Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, Summer 2012, 233-255.
- AYVA, Aziz, "Berber", Ahilik Ansiklopedisi, Ankara 2020, Cilt I, 306-307.
- BİLGE, Sadık Müfit, Osmanlı İstanbulu'nda Berber Esnafı (Fetihten 1830'lara İstanbul Esnaf ve Sosyal Hayat Tarihine Bir Katkı), II. Uluslararası İstanbul Sempozyumu, İstanbul 2014, 187-206.
- COŞKUN, Vildan, "Molla Yusuf'un Fütüvvet Risalesi", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 27, İstanbul 2021, 75-126.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, A'raf Suresi 161. Ayet, Erişim Tarihi: 16.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1114/160-162-ayet-tefsiri>.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, Âl-i İmrân Suresi 26. Ayet, Erişim Tarihi: 14.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i-%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/319/26-ayet-tefsiri>.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, Fetih Suresi 27. Ayet, Erişim Tarihi: 11.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4610/27-ayet-tefsiri>.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, Mu'minun Suresi 14. Ayet, Erişim Tarihi: 13.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmin%C3%BBn-suresi/2685/12-14-ayet-tefsiri>.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, Nur Suresi 35. Ayet, Erişim Tarihi: 12.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2826/35-ayet-tefsiri>.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN-I KERİM, Tahrim Suresi 6. Ayet, Erişim Tarihi: 15.02.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tahr%C3%AEm-suresi/5235/6-ayet-tefsiri>.
- GÜNDÜZÖZ, Güldane, "Sembolizm ve Mitoloji Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccade", IV. Türkiye Lisansüstü Çalışma Kongresi Bildiriler Kitabı IV (İlahiyat), 14-17 Mayıs 2015 Kütahya, İstanbul: 2015, 123-136.
- HATİBOĞLU, İbrahim, "Selmân-ı Fârisî, TDVİ Ansiklopedisi", Cilt 36, İstanbul 2009, 441-443.
- KAYA, Bayram Ali, Ozan Yılmaz, Vildan S. Coşkun, Orhan Kaplan (2019), Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler, İstanbul: Kesit Yay.
- Kubbealtı Lugatı. 2025. "Tıraş." *Misalli Büyük Türkçe Sözlük Online*. Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2025. <https://lugat.kubbealti.org.tr/>
- MOGHADDAM, Alireza, 13.-15. Yüzyıllarda Anadolu'da Ahilik: Kurumsallaşma, Toplumsal Yapı Ve İdeoloji, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- ÖGE, Mustafa, "Babağân Bektaşiliğine Ait Bir Tıraş Erkânâmesi 'Der Beyân-ı Erkân-ı Tırâş ve İntisâb-ı Tarîk-i Bektâşiyye'". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 103, 2022, 363-375.
- ÖGE, Mustafa, "Bir Yazmadan Hareketle Şahkulu Tekkesinde Uygulanan Abdal Musa Sultan Tıraş Erkânı". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 110, Haziran 2024, 61-78
- ÖGER, Âdem, Uygur Türklerinde Fütüvvet Kültürü Fütüvvet-nâmeler ve Ahilik Teşkilatına Etkileri, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Kırşehir 2017, 13-26.
- SARIKAYA, M. Saffet, "Türk Dinî Tarihinde Fütüvvetnâmelerin Yeri ve Önemi", IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu: XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik, 27-29 Eylül 2018, Kırşehir, Cilt II, Kırşehir 2018, 403-419. SELVİ, Dilaver, "Fütüvvet Ve Ahilik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, II/I, 2016, 1-37.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, XII-XVI. Asırlardaki Anadolu'daki Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993.
- ŞENZEYBEK, Aytekin, "Hacı Bektaş Veli'ye Atfedilen Yeni Bir Yazma Tıraşname-i Hacı Bektaş El Horasani". Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, VII(13), 2012, 139- 174.

TEK, Recep, “Din-Meslek İlişkisi Bağlamında Geleneksel Meslek Risaleleri Üzerine Bir Değerlendirme”, IV. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları, Ankara, 2016, 888-897.

TORUN, Ali, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir İnceleme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

ULUDAĞ, Süleyman. 1996. “Fütüvvet.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 13, ss. 259-266. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet>

YILMAZ, Ozan, “Farsça Fütüvvetnâmelerden Hareketle Esnaf Pîrleri ve Fütüvvet Âdâbı Üzerine Bir Değerlendirme”, 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, Cilt II, Kırşehir 2011, 1174-1193.

YÜKSEL, Hasan, “Tarihî Kayıtlarla Doğuda Toplumsal ve Dinsel Bir Ritüel Olarak Tıraş”, *Millî Folklor*, 119 (2018): 86-99.